

АБРАДАВАЯ ЛЕКСІКА Ў ГАВОРКАХ БРЭСТЧЫНЫ

Актуальнасць і неабходнасць вывучэння традыцыйнай культуры ў наш час абумоўлена многімі фактарамі, у тым ліку і тым, што нацыянальныя каштоўнасці паступова страчваюцца пад уплывам сусветнай уніфікацыі, у працэсе урбанізацыі сельскага насельніцтва і ў выніку парушэння пераемнасці пакаленняў, калі новыя генерацыі не ў поўным аб'ёме валодаюць духоўнай спадчынай і народнымі традыцыямі. Як слушна заўважаюць даследчыкі Л. Ф. Станкевіч і М. М. Аляхновіч, «нацыянальная мова з яе генетычнай народнакультурнай асновай для сённяшняй беларускай пасіўнай большасці паступова страчвае свой глыбока этнічны сімвальны сэнс» [1, 182].

Арганічнай часткай традыцыйна-бытавой культуры беларусаў з'яўляюцца абрады – «сукупнасць агульнапрынятых сімвалічна-знакавых дзеянняў, якія ў канцэнтраваным выглядзе адлюстроўваюць лад жыцця народа, асаблівасці яго гаспадарчай дзейнасці, духоўныя светаўяўленні, рэлігію, мараль, сацыяльную і этнічную псіхалогію» [2, 9]. Абрадам уласцівы разнастайныя функцыі, сярод якіх кансалідуючая, камунікатыўная, выхаваўчая, мастацка-эстэтычная, мабілізуемая, магічная, функцыя рэгулявання грамадскіх і міжасобасных адносін, узвышэння маральных каштоўнасцей і арыенціраў. Менавіта праз абрады людзі атрымлівалі інфармацыю аб стандартах паводзін, звычаях, нормах, грамадскім этыкеце, далучаліся да духоўнай культуры.

Паводле зместу і функцыянальных асаблівасцей абрады ўмоўна падзяляюцца на аграрна-каляндарныя і сямейна-бытавыя. Да сямейна-бытавых абрадавых комплексаў адносяцца радзіны, вяселле, наваселле, пахаванне і памінкі, найменні якіх складаюць першую групу абрадавай лексікі, зафіксаванай ў «Дыялекталагічным слоўніку Брэстчыны».

Радзіны – святкаванне з нагоды нараджэння дзіцяці – адзначалі звычайна ў дзень царкоўнага хрышчэння, адсюль і другая назва – хрэсьбіны (хрысціны). Адпаведна гасцей, якія былі запрошаны на гэтыя свята, называлі **хрыстынныкі**: *На хрыстынах было многа хрыстынныків.* (в. Хмелева Жабінкаўскага раёна); *Хрыстынныкі почалі субіратыся* (в. Макраны Маларыцкага раёна). Галоўнымі дзейнымі асобамі ў радзіннай абраднасці былі хросныя бацькі (кумы), якія выконвалі патранажныя функцыі ў адносінах да дзіцяці, і бабка-павітуха: **матуся**, **хрышчонка** 'хросная маці': *Дзіця пошло до матусі.* (в. Велямічы Столінскага раёна); *Моя хрышчонка пуіхала в госты до брата* (в. Мастыкі Бярозаўскага раёна); *Хрышчонка прынысла густыня* (в. Макраны Маларыцкага раёна); **татусь** 'хросны бацька': *У нас добры татусь* (в. Цераблічы Столінскага раёна); **павітуха**, **повытуха** 'бабка, якая прымала роды': *Ідзі пакліч павітуху* (в. Таўцвілы Пружанскага раёна); *Повытуха була добра, опытна, і дытына хутко*

родылась (в. Плеска Брэсцкага раёна). Па традыцыі ім належалі самыя ганаровыя месцы за радзінным сталом.

У час абраду хрышчэння кума накрывала дзіця спецыяльна падрыхтаваным ў падарунак палатном – *пэрэкідкай*: *Хорошу якую пэрэкідку положила* (в. Хмелева Жабінкаўскага раёна).

Вяселле ўяўляе сабой комплекс абрадаў і звычайў, якія суправаджаюць урачыстасць шлюбу. На Брэстчыне вяселле пачынаецца: *суглядамі* ‘агледзінамі’: *Вчора были сугляды у мэі сусідкі* (в. Казловічы Брэсцкага раёна); *пырыдоішчэ* – другі прыезд сватоў у хату нявесты: *Прыіхалы сваты на пырыдоішчэ* (в. Вулька Сіманаўская Драгічынскага раёна); *пэрэпій, пырыпій* – вельмі важны момант вясельнага абраду, падчас якога адорваюць маладых: *Молудую пэрэпылы вэльмо бугато, бугатый пэрэпій* (в. Ляхаўцы Маларыцкага раёна); *Мніго грошы пулужыла на пырыпій* (в. Плеска Брэсцкага раёна); *хвост* – апошні дзень вяселля, у які дзеляць каравай: *Як хвост, то корова делять* (в. Валішча Пінскага раёна); *потрусыны* – так на Піншчыне называецца канец вяселля: *До молодого прыіхалы на потрусын* Бярозавічы Пінскі р.; *пырызов, пэрэзоў* ‘першае пасля вяселля (праз тыдзень) наведванне роднымі сям’і маладой’: *Мныго гостэй было у пырызві* (в. Бярозавічы Пінскага раёна), а таксама мае значэнне ‘пачастунак у бацькоў маладой’: *Пэрэзоў, пэрэзоў, дарогу пэрэшоў* (в. Рубель Столінскага раёна).

У вясельным кантэксце кожны ўдзельнік выконвае сваю ролю і, адпаведна, мае пэўную абрадавую назву. Так, *дружка* – сяброўка маладой на вяселлі: *В хаты осталася пэрша дружка*. Гершоны Брэсцкі р.; *На высілли было много дружок* (в. Яечкавічы Іванаўскага раёна. Нявесту называюць *княгіняй, молодухай*: *Княгіня вжэ поехала додому* (в. Баравікі Лунінецкага раёна); *Молодуху завэлы в хорошу хату* (в. Сушытніца Маларыцкага раёна). *Подстароста, нудстароста* – гэта чалавек, які памагае свату на вяселлі: *Подстароста вжэ коровай трэбуе* (в. Сакалоўка Пінскага раёна); *А хто ў вас нудстароста?* (в. Парахонск Пінскага раёна). Чын *просылныкі* маюць людзі, якія ходзяць па хатах і завуць на вяселле: *Просылныкі клычуть гостэй* (в. Казловічы Брэсцкага раёна). Асобна вылучаюцца *прыданкі* – удзельнікі вяселля, якія дапамагаюць перавезці пасаг маладой у дом маладога: *Прыіхалы прыданкі* (в. Агова Іванаўскага раёна). Чын свата на вяселлі мае назву *старуста*: *На высілли главный дружок, а старуста юго замітитель* (в. Пажэжын Маларыцкага раёна). *Урад* – агульная назва сваякоў жаніха, якія прыязджаюць да маладой: *Ужэ ўрад поехаў* (в. Адвержычы Столінскага раёна). Яшчэ адна назва шафера, згодна з яго функцыяй, – *чаішнік*: *На васілли чаішныком буў хлопэц з Мінска* (в. Споравя Бярэзінскага раёна).

Галоўнымі атрыбутамі сватоў на вяселлі былі перавязаныя праз плячо ручнікі: *намітка, наметка, намытка, намэтка* ‘кужэльнае палатно з каляровымі палоскамі па баках’: *Шчэ однымы намэткамы сватыв об’язвала* (в. Гальцы Столінскага раёна).

Да заходнепалескага вяселля пяклі абрадавы пірог (каравай) у выглядзе круглага бохана, аздобленага вылепленымі з цеста фігуркамі, якія мелі выразны сімвалічны сэнс – пажаданне маладой сям’і шчасця, дзяцей,

дабрабыту і дастатку. Яго агульная назва – **каровай, курувай** : *Коровай вылікій, круглый, пычуть ёго як высілле* (в. Здзітава I Бярозаўскага раёна); *На высілли в мулудого був вылекій і вэльмэ вбранный курувай* (в. Мікалаева Камянецкага раёна). У кантэксте вясельнай абраднасці **шышка** – ‘аздоба на каравай’: *Шышкі, калачэ пекуць да на коровай вешаюць* (в. Велле Столінскага раёна).

Раней бацькі з маленства пачыналі рыхтаваць пасаг для дачкі (маёмасць і грошы), які і давалі ёй, калі выходзіла замуж. Пасаг называўся **бонда, вено**: *Ля мэі дочкі ужэ бонда готова*. Міжлесе Бярозаўскі р.; *Сто рублёв – уся мая бонда* (в. Баравікі Лунінецкага раёна). *Вона пушла замуж з добрым веном* (в. Рубель Столінскага раёна).

Святочны абрад засялення ў новы дом меў назву **вхітчына**: *Добрая була вхітчына, шчэ помытаю* (в. Хмелева Жабінкаўскага раёна).

Памінкі – абрад ушанавання памяці памерлага чалавека – пачыналі з **кануна** ‘абрадавай памінальнай ежы’: *Канун – хлеб пакрышаны ў салодкую воду* (в. Рубель Столінскага раёна). Першую лыжку кануна адлівалі нябожчыку, а потым усе прысутныя чэрпалі па тры лыжкі з агульнай міскі, перадаючы яе па чарзе адзін аднаму.

Асобную групу складаюць найменні, звязаныя з працоўнай (аграрна-каляндарнай) абраднасцю.

Традыцыйны земляробчы абрад адкрыцця сяўбы, які суправаджаўся комплексам старажытных звычайў, павер’яў, рытуальных дзеянняў, насіў назву **засіўкі**: *Тыпэр почаліся засіўкі* (в. Ляхаўцы Маларыцкага раёна).

Вядомы і такія народныя святы з нагоды заканчэння тых ці іншых сельскагаспадарчых работ, як **дакопкі, докопкі, добірки** ‘канец капання бульбы і святкаванне з гэтага выпадку’: *Бабы, давайце кончым капаць на гэтым тыдні да справім дакопкі* (в. Востраў Ганцавіцкага раёна); *Докопалы картоплі, справымо докопкі* (в. Матыкалы Брэсцкага раёна); *Колі бульбу добралі свою, то робяць добірки* (в. Харомск Столінскага раёна). А **домолоткі** звязаны з канцом малацьбы: *Вжэ хутко і домолоткі будуць* (в. Хмелева Жабінкаўскага раёна); *Домолоткі трэба отсвятковаты* (в. Макраны Маларыцкага раёна).

Цікавы абрад агледзін нівы звязаны са святкаваннем Юр’я – старадаўняга свята земляробчага календара. Гаспадыня выпякала спецыяльны каравай – **юрчык**. Гаспадар загортаў яго ў абрус, клаў у берасцяны кораб і з усёй сям’ёй выпраўляўся на поле. На жытнім загоне каравай клалі сярод руні. Калі каравай хаваўся ў ёй, то чакалі ў гэтым годзе добры ўраджай: *Юрчык схавався, то хлел новы* вырас (в. Сварынь Драгічынскага раёна).

Да веснавога свята у гонар сонца, абуджэння прыроды і надыходу «вялікіх дзён» палявых работ пазней было прымеркавана галоўнае хрысціянскае свята – «уваскрэсенне» распятага Хрыста. Абавязковым атрыбутам велікоднага стала былі асвячоныя пірагі і чырвоныя яйкі, якімі гулялі ў біткі. Адпаведна **бітка** – валачобнае яйка, якім біліся на вялікдзень: *Выграв вжэ пять біток* (в. Кустын Брэсцкага раёна), а **пуха, чуха** – тупы канец яйка: *На велікдзень б’юць яйкі ў*

носок і пуху (в. Альшаны Столінскага раёна); *Чуха аб чуху будэм бітыса на вэліконне* (в. Валішча Пінскага раёна). Найменне *паска* выкарыстоўвалася са значэннямі ‘вялікдзень’ і ‘велікодны пірог’: *Хутко ужэ паска* (в. Орлавічы Драгічынскага раёна); *Смачна паска вдалася* (в. Пlosка Брэсцкага раёна).

Прыведзеныя прыклады найменняў, звязаных з абрадамі і звычаямі, – багаты і цікавы пласт слоў, які знаёміць з акалічнасцямі матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, спрыяе фарміраванню нацыянальнай свядомасці і самасвядомасці, грунт якой «у моўнакультурнай непаўторнасці: у глыбокай па змесце народна-песеннай спадчыне, у самабытных творах народных майстроў, у арыгінальных каляндарна-абрадавых святах... У кожным слоўку нашай мовы» [3, 9].

ЛІТАРАТУРА

1. *Станкевіч, Л. Ф.* Этнічнае ў змесце ўстойлівых адзінак беларускай мовы : арэальны аспект / Л. Ф. Станкевіч, М. М. Аляхновіч // Чалавек. Этнас. Тэрыторыя. Праблемы развіцця заходняга рэгіёна Беларусі: Матэрыялы Міжнар. канф, Брэст, 23–24 крас. 1998 г.: у 2 ч. Ч. 1. – Брэст, 1998.

2. Народная культура Беларусі : энцыклап. даведнік / пад агул. рэд. В. С. Цітова. – Мінск, 2001.

3. *Аляхновіч, М. М.* Моўнакультурная прастора Берасцейшчыны / М. М. Аляхновіч // Моўнакультурная прастора Берасцейшчыны : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, каф. гісторыі беларус. мовы і дыялекталогіі ; рэдкал. : М. М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст, 2010.

4. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад. Аляхновіч М. М. [і інш.]. – Мінск, 1989.